

Araştırma Makalesi / Research Paper

GÜNEY AZERBAIJAN TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA EK FİİLİN ÇEKİMİNDE OLUŞAN $+(y)dX \sim +(y)mXş$ YAPILARI

Talip DOĞAN*

Öz

Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarında $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapıları, ünlüyle biten isimlere getirilmektedir. Ünlüyle biten isimlerin bazıları, Farsça $-ī$ (ع) takılarından örneksemeyle gelişmiştir. Örneksemenin dayandığı $-ī$ (ع) takıları ise kaynakları itibarıyla farklılık arz etmektedir. Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarında ünlüyle biten bu isimlerin bir kısmı, Farsçada belirli isimler ile belirsiz isimlerin sonunda kullanılan $-ī$ (ع) takılarından örneksemeyle oluşmuştur: *adamıydı* (< *adamıydı < *adami idi < *adamī idi) ‘bir adam idi’ kelimesinde olduğu gibi. Ünlüyle biten bir kısım isimler, mastariyet ya’sı adıyla bilinen $-ī$ (ع) takısından örneksemeyle ortaya çıkmıştır. Farsçanın mastariyet ya’sı, Türk dilinde $+LXK$ isimden isim yapma ekinin işlevine denk gelmektedir. Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarında $+LXK$ isimden isim yapma ekli isimlere $-ī$ (ع) takısı, örnekseme yoluyla tekrar getirilmiştir. Bu gelişme *cengelliyimmiş* (< *cengelliyimmiş < *cengelliyi imiş < *cengelligi imiş < *cengelli imiş) ‘ormanlık imiş’ kelimesinde görülebilir. $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapıları ayrıca *var* ‘var’ ve *yoh* ‘yok’ kelimelerinin iyelik ekli biçimlerine eklenmiştir. *Var* ‘var’ ve *yoh* ‘yok’ kelimelerinin iyelik ekli biçimleri, Farsçanın söz dizimsel yapılarına dayanmaktadır. Bunun örneği *varıydı* (< *varıydı < *varı idi) ‘...+(s)X var idi’ kelimesiyle gösterilebilir. Bunlarla birlikte $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapıları, nispet ya’sı olarak adlandırılan $-ī$ (ع) takılı isimlere bağlanmıştır: *zerdüşiyimmiş* (< *zerdüşiyimmiş < *zerdüşī imiş) ‘Zerdüşçü imiş.’ örneğinde de bu gelişme izlenebilir.

Anahtar Sözcükler: Türk dili, çağdaş Türk lehçeleri, Güney Azerbaycan Türkçesi, ek fiil, dil ilişkileri.

Geliş Tarihi/Date Applied: 30.11.2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 30.11.2022

Makalenin Künyesi: Doğan, T. (2023). Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarında ek fiilin çekiminde oluşan $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapıları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 56, 1-16.
DOI: 10.24155/tdk.2023.222

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, dogan.talip@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-8216-0483.

$+(y)dX \sim +(y)mXş$ Structures Formed in Conjugation of Substantive Verb in South Azerbaijan Turkish Dialects

Abstract

In South Azerbaijan Turkish dialects, $+(y)dX \sim +(y)mXş$ structures are brought to nouns ending in vowels. Some of the names ending in vowels have developed by analogy with Persian $-ī$ (ع). The $-ī$ (ع) suffixes on which the analogy is based differ in terms of their sources. Some of these names ending in vowels in the dialects of South Azerbaijani Turkish are formed by analogy with the $-ī$ (ع) suffixes used at the end of definite and indefinite names in Persian: *adamıydı* (< *adamıyıldı < *adami idi < *adamī idi) as in the word ‘was a man’. Some names ending in vowels have emerged by analogy from the suffix $-ī$ (ع), known as infinitive *ya*. The infinitive *ya* of Persian corresponds to the function of the suffix $+lXK$ in the Turkish language. In the dialects of South Azerbaijan Turkish, the suffix $-ī$ was brought back to the nouns with $+lXK$ noun making, by analogy. This development can be seen in the word (*cengelliyimiş* (< *cengelliyimiş < *cengelliyi imiş < *cengelligi imiş < *cengelī imiş) ‘was woodland’. The $+(y)dX \sim +(y)mXş$ constructs are also added to the possessive forms of *var* ‘present’ and *yoh* ‘absent’. The possessive forms of *var* ‘present’ and *yoh* ‘absent’ are based on the syntactic structures of Persian. An example of this can be illustrated by the word *varıydı* (< *varıyıldı < *varı idi) ‘there was’. Along with these, $+(y)dX \sim +(y)mXş$ structures are attached to names that have taken the $-ī$ (ع) suffix, which is called relation *ya*: This development can be observed in the example of *zerdüşiyimiş* (< *zerdüşiyimiş < *zerdüşī imiş) ‘was Zoroastrian’.

Keywords: Turkish language, contemporary Turkish dialects, South Azerbaijani Turkish, substantive verb, language relations.

Giriş

Türk dil bilgisinde ek fiili, Eski Türkçede *er-* biçiminde geçen fiil temsil etmektedir. *Er-* ek fiili, XIII. yüzyıldan sonra Doğu Türkçesinde *er- ~ ir- ~ ê(r)-* biçimlerinde kullanılmış (Eckmann, 2003a/1966, s. 131; 2003b, s. 20); Batı Türkçesinde /r/ sesinin düşmesi ve /e/’nin /i/’ye dönüşmesiyle *i-* biçimini almıştır (Ercilasun, 2004, s. 460). Aslında ‘olmak, var olmak’ anlamlarını taşıyan *er-* fiili, ilk yazılı metinlerden itibaren bir esas fiil¹ özelliği ile sınırlı yerlerde geçmiş, bunun dışında genellikle bir yardımcı fiil ve ancak belirli görevleri olan unsur biçiminde kullanılmıştır.

1 Esas fiil, herhangi bir yardımcı sözcüğe ihtiyacı olmadan kendi başına anlamı olan fiili ifade eder.

Öncelikle bir esas fiil olduğu anlaşılan *er-*, daha Eski Türkçe döneminin başında yardımcı fiile dönüşmüş olmalıdır (Erdal, 2004, s. 322-326). *Er-* ek fiili ya da yardımcı fiili böylece Türk dili alanının ilk metinleriyle beraber iki ana işlevi yerine getirmiştir: Birincisi, her türlü isimle birleşik fiil kurulmasını sağlamıştır. Bu kuruluşlarda *er-* ek fiili ancak fiilleşmeyi ve çekimi üstlenmiş, anlamı isim unsuru taşımıştır. Örneğin Orhun Türkçesinde *k(a)g(a)nl(i)g : bod(u)n : (e)rt(i)m* (Tekin, 2010, s. 52) ‘Hakan sahibi (bir) halk idim.’ Eski Uygur Türkçesinde *bu ne emgeklig yēr ērmış* ‘Bu ne ızdıraplı yer imiş.’ (Eraslan, 2012, s. 431). İkincisinde *er-* fiili, bir sıfat fiil veya kip ekiyle çekimlenmiş bir unsurdan (esas fiilden) sonra gelip birleşik çekim yapmıştır: Orhun Türkçesinde *yor(i)yur ert(i)g* (Tekin, 2010, s. 22) ‘yürüyor idiniz’. Eski Uygur Türkçesinde *körür ermış men* (Eraslan, 2012, s. 353) ‘görür imişim’. Birleşik çekimlerde de anlam esas fiilindedir, *er-* ek fiili yalnızca yardımcı fiil durumundadır. Burada birleşik çekimin de bir bakıma birleşik fiil çekimi olduğu belirtilmelidir. *Er-* ek fiilinin bu iki ana işlevinin Türk dilinin sonraki dönemlerinde yerleştiği izlenebilmektedir. Ek fiil, isimleri fiilleştirmesi sebebiyle aynı zamanda *isim fiili* olarak adlandırılmaktadır. Bu durumda ek fiilin (isim fiilinin) diğer esas fiillerden farklı olarak sadece dört kipte çekimi vardır: Geniş (şimdiki) zaman, görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman ve şart kipi.

Güney Azerbaycan Türkçesi Ağızlarında Ek Fiilin Çekimi

Geniş Zaman Kipi: Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarında *i-* ek fiilinin geniş (şimdiki) zaman kipinde *er-ür* yapısının düşmesiyle sadece şahıs ifade eden ekler kalmıştır. Bu eklerin teklik 1. şahıs ile teklik ve çokluk 2. şahısları zamir kökenlidir. Fakat çokluk 1. şahıs, *-dUK* sıfat fiil ekindeki *-K* unsuruna; 3. şahısları ise *tur-* ‘durmak’ fiilinin geniş zaman çekimine (*tur-ur>durur>-dXr*) dayanmaktadır²:

dostam ‘dostum’ (Erd: 181), *ēvliyem* ‘evliyim’ (Urm: 153), *şasávenim* ‘Şahseven’im’ (Znc: 198); *ucasan* ‘yücesin’ (Erd: 181), *dirisen* ‘dirisin’ (Urm: 153), *belessin* ‘bilgilisin’ (Znc: 198), *haralıyan* (< *haralısan) ‘nerelisin’ (Tkn: 22), *gözelen* (< *gözelsen) ‘güzelsin’ (Tkn: 21), *yoğluyay* (< *yoğluyay < *yoğlusağ < *yoğlusan) ‘yoksulsun’ (Znc: 198); *yoğdı* ‘yoktur’ (Slm: 176), *ğeredi* ‘karadır’ (Urm: 153), *buynuzudu* ‘boynuzudur’ (Znc: 198), *ezizdür* ‘azizdir’ (Erd: 181); *bacıyılığ* ‘kız kardeşiz’ (Znc: 198), *ğuruhuğ* ‘grubuz’ (Urm: 364), *bizik* ‘biziz’ (Erd: 181), *sünnü’yüyh* ‘Sünni’yiz’ (Urm: 152); *ğardaşah* ‘kardeşiz’ (Tkn: 22), *türkek*

2 Teklik 1 ve 2. şahıslarda geçen ve Türkiye Türkçesi alanıyla denkleşen dar ünlülü biçimler *+(y)Xm*, *+sXn*, Zencan bölgesinde yaşayan Şahseven ağızlarına özgüdür (Rezaei, 2015, s. 183).

‘Türk’üz’ (Tkn: 22), şieyeyh ‘Şia’yız’ (Tkn: 22), *ketdeyeh* ‘köydeyiz’ (Urm: 153); *ağacısız* ‘ağacısınız’ (Znc: 198), *uşağsuz* ‘çocuksunuz’ (Erd: 181), özüksüz ‘kendinizsiniz’ (Urm: 153), *tikantepeliyez* (< *tikantepe-liyeyz < *tikantepeliyeyiz < *tikantepeliyeniz) ‘Tikantepelisiniz’ (Tkn: 22), *narahatıyz* (< *narahatıyız < *narahatañız) ‘üzgünsünüz’ (Znc: 198); *daşçıldıla* ‘taşçıldırlar’ (Erd: 181), *geşeydile* ‘güzeldirler’ (Znc: 198), şuluğdular ‘yaramazdırlar’ (Urm: 153).

Bu kipin çekim tablosu şöyledir:

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	$+(y)Am \sim +(y)Xm$	$+(y)XK \sim +(y)AK$
2. Şahıs	$+sAn \sim +sXn \sim +(y)An \sim +(y)Ay$	$+sXz \sim +(y)A(y)z \sim +(y)X(y)z$
3. Şahıs	$+dX(r)$	$+dX(r)lA(r)$

Görülen Geçmiş Zaman Kipi: *i-* ek fiiline *-dX* görülen geçmiş zaman ekinin getirilmesiyle oluşturulmaktadır. Çekimde zaman ekinden sonra kullanılan şahıs ekleri (çokluk 1. şahıs hariç) iyelik kökenlidir. *i-* ek fiili, ünsüzle biten isimlerden sonra çoğunlukla düşürülmemektedir. Metinlerde *i-* ek fiilinin ünlü uyumlarına hem uyduğu hem de uymadığı örnekler vardır: *uşağıdım* ‘çocuk idim’ (Erd: 180), *zirengidim* ‘uyanık idim’ (Urm: 153), *şahdosTudum* ‘şah taraftarı idim’ (Znc: 199); zālımıdın ‘zalim idin’ (Urm: 153), *senidün* ‘sen idin’ (Erd: 180); *ağacıdı* ‘ağaç idi’ (Erd: 180), *yohudu* ‘yok idi’ (Znc: 199), *böyüyidi* ‘büyük idi’ (Urm: 51); *ğardaşıdıh* ‘kardeş idik’ (Znc: 199), *bü cürüdüh* ‘bu tür idik’ (Urm: 153); *ğardaşıduz* (< *ğardaşıduyuz < *ğardaşıduñuz) ‘kardeş idiniz’ (Erd: 180); *adamıdıla* ‘adam idiler’ (Urm: 153), *curudular* ‘tür idiler’ (Znc: 199), *selāmetidile* ‘selamet idiler’ (Urm: 153). Ünlüyle biten isimlerden sonra *i-* ek fiilinin düşmesi karakteristiktir: *hırdıydım* (< *hırdıydım < *hırda idim) ‘küçük idim’ (Urm: 375), *hardıydy* (< *hardıydıñ < *harda idıñ) ‘nerede idin’ (Znc: 200), *acıydy* (< *acıydy < *acı idi) ‘acı idi’ (Erd: 180), *örtülüydı* (< *örtülüydı < *örtülü idi) ‘örtülü idi’ (Urm: 241), *yahçıydyh* (< *yahçıydyh < *yahçı idik) ‘iyi idik’ (Urm: 200), *cüççüydük* (< *cüççüydük < *cüççü idik) ‘çiftçi idik’ (Znc: 200), *uşağıdıla* (< *uşağıydıla < *uşağı idiler) ‘çocuğu idiler’ (Erd: 180). Yaygın olmasa da *i-* ek fiilinin ünlüyle biten isimlerden sonra düşmediği örnekler de vardır. Bu durumda ünlüyle biten isim, *i-* ek fiiline /y/ ünsüzüyle bağlanır: *gülmeyidi* ‘gülme idi’ (Urm: 153), *buyudu* ‘bu idi’ (Urm: 153). Bu kipin çekim tablosu şöyledir:

Ünsüzle biten isimlerde:

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	+X-dXm	+X-dXX
2. Şahıs	+X-dXn ~ +X-dXy	+X-dXnXz ~ +X-dXyXz
3. Şahıs	+X-dX	+X-dX(LAr)

Ünlüyle biten isimlerde

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	+(y)X-dXm (sınırlı); +(y)dXm	+(y)X-dXX (sınırlı); +(y)dXX
2. Şahıs	+(y)X-dXn ~ +(y)X-dXy (sınırlı); +(y)dXn ~ +(y)dXy	+(y)X-dXz (sınırlı); +(y)dXz
3. Şahıs	+(y)X-dXy (sınırlı); +(y)dX	+(y)X-dX(LAr) (sınırlı); +(y)dX(LAr)

Duyulan Geçmiş Zaman Kipi: *i-* ek fiiline *-mXş* duyulan geçmiş zaman ekinin eklenmesiyle yapılmaktadır. Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarında *i-* ek fiilinin duyulan geçmiş ekiyle çekimi 3. şahıslarla sınırlanmıştır (Karini, 2009, s. 180; Rezaei, 2015, s. 200; Doğan, 2020, s. 96; Çam, 2021, s. 252; vd.). Metinlerdeki örneklerde *i-* ek fiilinin ünsüzle biten isimlerden sonra düşürülmemesi hâkimdir: *oğhuyanımuş* ‘okuyan imiş’ (Erd: 180), *yërimiş* ‘yer imiş’ (Znc: 200), *yohumuş* ‘yok imiş’ (Urm: 154), *uşağımışla* ‘çocuk imişler’ (Urm: 154). Ünlüyle biten isimlerden sonra ise *i-* fiili düşürülmüştür: *ordaymış* (< *ordayımış < *orda imiş) ‘orada imiş’ (Urm: 154), *oğurriymiş* (< *oğurriyimiş < *oğurri imiş) ‘hırsız imiş’ (Erd: 180), *hālīymiş* (< *hālīyimiş < *hālī imiş) ‘boş imiş’ (Znc: 200).

Ünsüzle biten isimlerde:

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	∅	∅
2. Şahıs	∅	∅
3. Şahıs	+X-mXş	+X-mXş(LAr)

Ünlüyle biten isimlerde

	Teklik	Çokluk
1. Şahıs	∅	∅
2. Şahıs	∅	∅
3. Şahıs	+(y)mXş	+(y)mXş(LAr)

Şart Kipi: Bu kip, *i-* ek fiiline *-sA* şart ekinin eklenmesine dayanmaktadır. Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarında *i-* ek fiilinin *-sA* şart ekiyle çekimi metinlerde ancak nadir ve kalıplaşmış örneklerde geçmiştir: *yohsa*

‘yok ise’ (Znc: 200). Metinlerde şart ifadeleri genellikle Farsçadaki kuruluşlara benzer şekilde ortaya konulmuştur³:

(1) *eger düzdü benim malımı vërginen* (Znc: 423)

‘Eğer doğruysa benim malımı ver.’

Far. eger durust hest emvāl-i men rā bedehīd.

(2) *ğardaşlar eger seni çıhartdı gene çığardıpla.* (Erd: 377)

‘Kardeşler eğer seni çıkartmışlarsa yine çıkartmışlar.’

Far. an birāderhā eger tū rā āzād kerde bāşend dū-bāre āzād kerdeend.

$+(y)dX \sim +(y)mXş$ Yapıları

Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarında yukarıda sunulmuş olan yapılar, *i-* ek fiiline kip eklerinin getirilmesi yönünden Türk dilinin işleyişiyle açıklanabilmekte ve bu suretle de uygunluk arz etmektedir.

Bununla beraber söz konusu ağızlarda yaygın olarak kullanılan ve ayrı bir grupta sunulması gereken $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapıları yer almaktadır. $+(y)dX \sim +(y)mXş$, ünlüyle biten isimlerden sonra kullanılan ve benzer dizilişte görünen yapılardan nispeten farklıdır. Yani, *burdaymış* (< *burdayımış < *burda imiş) ‘burada imiş’ (Urm: 154) ve *hardaydıyz* (< *hardaydıyız < *harda idiniz) ‘nerede idiniz’ (Znc: 200) örneklerinden ayrıdır. $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapıları, bölge ağızlarında bilinen diğer yapılarla bir arada kullanılmaktadır ve herhangi bir işlev farklılığına sahip değildir.

$+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapıları, kimi çalışmalarda ünsüzle biten isimlerden sonra olmak suretiyle *i-* ek fiili ve kip ekleri ($-dX$ ve $-mXş$) arasında /y/ yardımcı sesinin türediği yönünde açıklanmıştır (Rüstemov ve Şireliyev, 1967, s. 42; Ergin, 1971, s. 169; Paşayev vd., 2004, s. 92, 125; Doğan, 2020, s.). Söz gelişi *ëviydi* (< *ëv i(y)-di) ‘ev idi’, *ëviymiş* (< *ëv i(y)-miş) ‘ev imiş’ gibi. Oysa bu yapılarda ünsüzle biten isimlerden sonra *i-* ek fiili ile kip ekleri arasında /y/ yardımcı sesinin türediği fikri, Türk dilinin işleyişiyle çelişmektedir. Şöyle ki, Oğuzcada (Türkmen Türkçesi ve kısmen de Horasan Türkçesi hariç) /y/ yardımcı sesinin ünlü çatışmasını engellemek için ünlüyle biten kelimelere ünlüyle başlayan ekler getirildiğinde kullanıldığı bilinmektedir. Bu göre de *i-* ek fiiline ünsüzle başlayan $-dX$ ve $-mXş$ eklerinin getirilmesinde y/ yardımcı sesi gerekli değildir. Türk dilinin sisteminde bu ekler, *i-* ek fiiline doğrudan bağlanabilmektedir. Şu hâlde *i-* ek fiilinden sonra /y/ yardımcı sesinin izahı imkân dışıdır. Bundan dolayı söz

3 Farsçada şart ifadesi, çeşitli kiplerde kurulmuş cümlelerde *eger* ‘eğer’ kelimesinin kullanılmasıyla bildirilir (Ateş, 1976, s. 41).

konusu kullanımlar, Türk dilinin yapısal özelliğine uygunluk arz eden bir düzenle açıklanmalıdır. Oğuzcada /y/ yardımcı sesinin işletilme özellikleri dikkate alındığında $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapılarını alan ve ünsüzle biten isimlerde ayrıca ünlüyle biten bir unsurun bulunması beklenir. Tabiatıyla bu, *i-* ek fiili değildir. Bu, *idi* ve *imiş* yapılarının ünlüyle biten isimlere getirildiği bir biçimdir. Başka bir anlatımla *idi* > $+XdX$ ve *imiş* > $+XmXş$ gelişimlerinde kip ekleri, *i-* ek fiiline eklenmektedir. Oysa $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapıları ise ancak ünlüyle biten isimlere eklenmekte ve eklenme sürecinde *i-* ek fiili düşürülmektedir. Kısaca *idi* > $+(y)XdX$ > $+(y)dX$ biçiminde bir gelişme söz konusudur. Örnek üzerinde göstermek gerekirse: *yèridi* (< *yèr idi) ‘yer idi’ (Urm: 205); *terefindeydi* (< *terefindeydi < *terefinde idi) ‘tarafında idi’ (Tkn: 30); *oruşluğuydu* (< *oruşluğuyudu < *oruşluğu i-di) ‘oruçluk idi’ (Erd Şah: 251).

Ergin, bu yapılar hakkında ayrıca birbirinden farklı değerlendirmeler ortaya koymuştur: “Azeri Türkçesi isim fiilinin ekleşmesinde, Türkiye Türkçesinden daha muhafazakârdır. Nitekim Azeri Türkçesinde umumiyetle konsonant ile biten kelimelerden sonra bile isim fiilinin geçmiş zaman şekilleri y yardımcı sesini muhafaza eder: atıydı ‘attı, at idi’. Bu y’li şekiller şüphesiz vokalle biten kelimelerden buraya atlamıştır: bağlıdı gibi... Bunda, -dır, -dir ekinin r’si düştüğü için, onunla karışma endişesi rol oynamış olabilir. Zira atdı ‘attır’, atıydı ‘at idi’ demektir.” (1971, s. 169). Hâlbuki Güney Azerbaycan Türkçesi alanının *i-* ek fiilinin kullanımında daha “muhafazakâr” olması yani eski biçimleri koruması, ünsüzle biten isimlerden sonra *i-* ek fiilinin düşürülmemesiyle tezahür etmektedir: *varıdı* (< EOT var idi) ‘var idi’ gibi. *İ-* ek fiilinden sonra /y/ yardımcı sesinden bahsetmenin de eski biçimlerle ilgisi olmasa gerektir. Bu, yukarıda vurgulandığı üzere *i-* ek fiiline kip ekleri doğrudan bağlanabildiği için tarihsel gelişmeyle de uyumlu değildir. /y/ yardımcı sesinin eskicil kullanımlarının ancak Eski Oğuz Türkçesinde geçen *ejdehāyimiş* (< *ejdehā imiş) ‘ejderha imiş’, *ķarañuyise* (< *ķarañu ise) ‘karanlık ise’ (Timurtaş, 2005, s. 130) gibi örneklerle paralellik taşıması beklenirdi. Ayrıca *atdı* ‘attır’, *atıydı* ‘at idi’ ifadeleri arasında bir karışmadan söz etmek de güçtür. Çünkü Güney Azerbaycan Türkçesi alanında *atdı* ‘attır’ ile ikinci kullanımın /y/’siz biçimi olan *atıdı* ‘at idi’ arasında farklı çekimler olması (ek fiilin geniş zamanı ve görülen geçmiş zamanı) sebebiyle bir karışma için sebep bizatihi yoktur. Bundan dolayı karışmayı önlemek için *atıydı* ‘at idi’ biçimine de gerek kalmamaktadır. Bunlarla beraber söz konusu dil alanında $+dX(r)$ bildirme ekinin vurgusu, görülen geçmiş zaman ekine göre oldukça zayıftır ve bu durum konuşmada kolaylıkla ayırt edilmektedir.

$+X(y)dX \sim +X(y)mXş$ yapıları yukarıda dikkat çekildiği üzere esasında ünlüyle biten isimlere getirilmektedir. Ancak ünlüyle biten bu isimler, Farsça $-ī$ (ع) takılarından örnekseme yoluyla gelmiş görünmektedir. Örneksenin dayandığı $-ī$ (ع) takıları ise kaynakları itibarıyla farklıdır. $+X(y)dX \sim +X(y)mXş$ yapılarının getirildiği isimlerin bir kısmı, Farsçada belirli isimler ile belirsiz isimlerin sonunda kullanılan $-ī$ (ع) takılarından örneksemeyle oluşmuştur. Fars dil bilgisinde bu $-ī$ takıları, işaret ya'sı ve belirsizlik ya'sı olarak adlandırılmaktadır: *merdī ki mī āyed birāder men est* 'Gelen adam benim kardeşimdir' (belirli isim); *ez kitābfurūšī kitābī herīdem* 'Bir kitapçıdan bir kitap aldım.' (belirsiz isimler). Belirsiz isimler kimi zaman *yek* 'bir' kelimesiyle birlikte de kullanılabilir: *duḫterī sūy yek dirāḫtī mī dūyed.* 'Bir kız bir ağaca doğru koşuyordu.' (Yıldırım, 2015, s. 24-26). Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarında belirtme durumu eklerinin kimi kullanımları, Farsçanın bu kullanımlarındaki $-ī$ takılarından örneksemeyle gelişmiştir. Tabii bu gelişmede belirtme durumu ekleri ile Farsçanın özellikle işaret ya'sının belirli isimlerde kullanılması yönünden işlevsel çakışmasının payı olduğuna dikkat çekilmelidir. Aşağıdaki örnekler, belirtme durumu ekleri ile $-ī$ takısının paralel kullanımlarıdır⁴. (1) numaralı örnekte belirtme durumu eki, belirli isimde; (2), (3), (4) numaralı örneklerde belirtme durumu ekleri, belirsiz isimlerde kullanılmıştır. Belirtme durumu ekleri bu ifadelerde belirlilik işaretlememektedir. Buralarda belirtme durumu ekleri, $-ī$ takılarından örnekseme yoluyla gelişmiş ve isimlerin belirlilik ile belirsizlik işaretleyen unsurlarıyla (*o*, *bir* gibi) kalıcı biçimlere dönüşmüştür. Kısaca bu ifadelerde Farsçada *merdī* '(o) adam', *yek mātēmī* 'bir yas', *şebī* 'bir gece', *yek rūzhāyī* 'bir gün(ler)' yapıları, Güney Azerbaycan Türkçesi alanında sırasıyla *o adamı* 'o adam'; *bir yası* 'bir yas', *gēceni* 'bir gece', *bi günneri* 'bir gün' biçimlerinde karşılıklarını bulmuştur.

(1) *o adamı ki helal kesp ğazanır.* (Urm: 366)

'O adam ki helal kazanç kazanır.'

Far. *kesī* ki māl-i helāl kesb mīkonend.

(2) *tutullar ölmemiş ona bir yası.* (Urm: 111)

'Ona ölmeden bir yas tutuyorlar.'

Far. ğabl ez mergeş berāyeş *sugvārī* mīkonend.

(3) *sora gēceni ğaldıla.* (Erd: 498)

'Sonra (bir) gece kaldılar.'

Far. ba'd *şebī* māndend.

4 Türk dilinde *bir* belirsizlik sıfatından sonra gelen isimde *-lar* çokluk eki kullanılmaz. (4) numaralı örnekte *bi* 'bir' sıfatının nitelediği isimde çokluk ekine (*-ner < -ler*) yer verilmesi, Farsçadaki denk ifadelerden geçmiştir: *bi günneri* = Far. *yek rūzhāyī* 'bir gün(ler)'.

(4) *bi günneri bi dene arvadın uşağı olmazdı* (Slm: 197).

‘Bir gün bir tane kadının çocuğu olmazdı.’

Far. **yek rūzhāyī** yek zen şāhib-i ferzend nemīšodeest.

İşte Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarında $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapılarının eklendiği isimlerin bazıları burada görülen biçimlerin benzeridir. Yani isimlerin $-ī$ (işaret ya’sı ya da belirsizlik ya’sı) takılarından gelişen belirtme durumu ekli biçimleridir. Tabii, Türk dil bilgisinde belirtme durumu ekli isimler, *i-* ek fiilinin çekimli biçimleriyle kullanılamamaktadır. Ancak bu ifadelerde belirtme durumu ekleri, isimlerde belirlilik bildiren bir çekim eki değil, kalıcı unsurlar olarak değerlendirilmektedir. $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapıları da ünlüyle biten bu biçimdeki isimlere getirilmektedir. Aşağıdaki örneklerde gelişmeler şöyle gösterilebilir: *adamıydı* (< *adamiydı < *adami idi < *adamī idi) ‘bir adam idi’; *damıydıla* (< *damıydıla < *dami idiler < *damī idiler) ‘bir dam idiler’; *neferiydik* (< *neferiyidik < *neferi idik < *neferī idik) ‘kişi idik’; *şēhriymiş* (< *şēhriymiş < *şēhri imiş < *şēhrī imiş) ‘bir şehir imiş’.

(1) *hēs senün çöreyin de yemiriy. o da çöreyh veren adamdı. betەر adamıydı hā. dēdi: baba, yēyin, sözüzi ğebul ēlerem.* (Urm: 213)

‘Senin hiç ekmeğini de yemiyoruz. O da ekmek veren adamdır, beter (bir) adam idi ha. Demiş: Baba, yiyin, sözünüzü kabul ediyorum.’

(2) *bılaħlaanın suyu ğuruyub, yıhılıp dağılıp; ēvidile bi dene damıydıla.* (Urm: 347)

‘Pınarların suyu kurumuş, yıkılmış dağılmış; ev idiler bir tane dam idiler.’

(3) *çoħdu diyecem bi h’ün bi iki üş neferiydik.* (Erd Şah: 419)

‘Çoktur diyeceğim, bir gün, iki üç kişi idik.’

(4) *meselem savalan bi dene şēhriymiş.* (Erd Şah: 558)

‘Mesela Savalan bir tane şehir imiş.’

Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarında $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapıları, yukarıdaki örnekler vasıtasıyla yaygınlaşıp sıfat türündeki kelimelerde de kullanılır olmuştur:

(1) *ne ğede pul lāzımıydı? men diyerdim hacağa beş tümen vērey mene* (Znc: 295)

‘Ne kadar para lazım idi? Ben derdim, hacığa beş tümen veresin bana.’

(2) *dosdumuz hādi bey bir zaman bıyıkları çoḥ uzunuydu, elevileri oḥşurdu.* (Tkn: 29)

‘Dostumuz Hadi Bey, bir zaman (onun) bıyıkları, çok uzun idi, Alevilere benziyordu.’

+(y)dX ~ +(y)mXş yapılarının getirildiği isimlerin bazıları ise Farsça’daki mastariyet ya’sından örneksemeyle oluşmuştur. Farsçada mastariyet ya’sı olarak adlandırılan *-ī* (ع) takısı, Türk dilinde +LXK isimden isim yapma ekine denk gelen isimlerin teşkilinde kullanılmaktadır: *buzurgī* ‘büyüklük’, *kūčekī* ‘küçüklük’ gibi (Bangı, 1971, s. 76)⁵. Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarında +LXK isimden isim yapma ekli isimlere, Farsçanın *-ī* takısı örnekseme yoluyla tekrar getirilmiştir. Dil ilişkileriyle ortaya çıkan bu gelişmede +LXK ve *-ī* unsurlarının aynı işleve sahip olmaları da belirleyici olmuştur⁶. Aşağıda yer verilen örneklerde gelişmeler şu şekildedir: *cengelliymiş* (< *cengelliymiş < *cengelliymiş < *cengelligi imiş < *cengeli imiş) ‘ormanlık imiş’; *gızullıḡıydı* (< *gızullıḡıydı < *gızullıḡı idi < *gızulī idi) ‘altından idi’; *merizdiḡıydı* (< *merizdiḡıydı < *merizligi idi < *merezī idi) ‘hastalık idi’; *yaḡışḡanıḡıydı* (< *yaḡışḡanıḡıydı < *yaḡışḡanıḡı idi < *yaḡışḡanı idi) ‘yağışlı (yağışlık) idi’.

(1) *bu kend cengelliymiş. meselen tamām, hēyvānat, beşer yoḥumuş.* (Urm: 253)

‘Bu köy ormanlık imiş. Mesela hep, hayvanlar, insan yok imiş.’

(2) *çoban, éle izaḥdan muna salam vērdi. çün libas mibası gızullıḡıydı, görkemliydi.* (Erd: 308)

‘Çoban, öyle uzaktan buna selam verdi. Çünkü elbiseleri altından idi görkemli idi.’

(3) *o da bi merizdiḡıydı.* (Erd Şah: 419)

‘O da bir hastalık idi.’

(4) *yaḡışḡanıḡıydı dāyim ot ḡalḡeydi yuḡarı.* (Erd Şah: 495)

‘Yağışlı idi daima ot kalkıyordu yukarı.’

5 Türkiye Türkçesindeki kimi kelimelerde mastariyet ya’sı kalıplaşmış olarak yer almaktadır: *serbestī* (< Far. serbest + mastariyet eki *-ī*) ‘serbestlik’, *mimari* (Ar. mi‘mār + mastariyet eki *-ī*) ‘mimarlık’ gibi.

6 +LXK isimden isim yapma eki ile mastariyet ya’sının birlikte kullanıldığı örnekler Çağataycada da yer almaktadır: *ḡudāy aḡa yārīlīḡ kılḡay*. Allah ona yardım edecek.’ (Boltabayev, 2019, s. 293).

$+(y)dX \sim +(y)mX\text{ş}$ yapıları ayrıca *var* ‘var’ ve *yoğ* ‘yok’ kelimelerinin iyelik ekli biçimlerine getirilmiştir. Yüklem durumundaki *var* ‘var’ ve *yoğ* ‘yok’ kelimelerinin iyelik ekli biçimleri, Farsçanın “şahıs zamiri + isim + (ne)dār fiili + şahıs eki” kuruluşundan örneksemeyle oluşmuştur⁷. Örneğin Farsça *men bāğ dārem / men bāğ nedārem* ‘bahçem var / bahçem yok’ gibi. Aşağıda sunulmuş olan örneklerde $+(y)dX \sim +(y)mX\text{ş}$ yapıları, *var* ‘var’ ve *yoğ* ‘yok’ kelimelerinin 3. şahıs iyelik ekli biçimlerine, başka bir deyişle ünlüyle biten isimlere getirilmiştir: *varıydu* (< *varıydu < *varı idi) ‘...+(s) X var idi’; *yoğuydu* (< *yoğuydu < *yoğı idi) ‘...+(s)X yok imiş’; *yoğuydu* (< *yoğuydu < *yoğı idi) ‘...+(s)X yok idi’; *yoğuymuş* (< *yoğuymuş < *yoğı imiş) ‘...+(s)X yok imiş’.

(1) *bunun bi dene lele varıydu*. (Erd: 392)

‘Bunun bir lalası var idi.’

(2) *buların her ikisinin de evlad yoğuydu*. (Erd: 303)

‘Bunların her ikisinin de evladı yok idi.’

(3) *pul mulūn onna erziş yoğuydu*. (Znc: 393)

‘Paranın maranın o zaman değeri yok idi.’

(4) *hesap kitap yoğuymuş*. (Znc: 422)

‘Hesabı kitabı yok idi.’

Kimi örneklerde hem özne unsurunun hem de *var* ‘var’ / *yoğ* ‘yok’ kelimelerinin iyelik ekli biçimleri yer almıştır:

(1) *kerem, bi yol oğur, ot tutur yanır; o ğeden eşgi varıymış*. (Urm: 347)

‘Kerem, bir miktar okur, ateşlenir yanar, o kadar, (Kerem’in) aşkı var imiş.’

(2) *menim atam ğavağda mīve satardı, tuğanı varıydu*. (Tkn: 25)

‘Benim babam, önceden meyve satardı, (onun) dükkânı var idi.’

(3) *ğutduru yoğuydu*. (Znc: 426)

‘Gücü yok idi.’

Şu örneklerde *var* ‘var’ ve *yoğ* ‘yok’ kelimelerinin iyelik ekli biçimlerine de yine *i-* ek fiilinin çekimli biçimleri getirilmiştir. Bu kullanımlarda iyelik ekli biçimler ünsüzle biten isimler durumunda olduğu için *i-* ek fiilinin çekimli biçimleri, bölge ağızlarının karakteristiğine uygun olarak

⁷ Bu konuda bk. Atıcı (2018).

düşürülmeden bağlanmıştır: *varımızıdı* (< *var(ı)mız idi) ‘...+(X)mXz var idi’, *yoğumuzudu* (< *yoğ(u)muz idi) ‘...+(X)mXz yok idi’.

(1) *ne libas varımızıdı, ne ayağgabı varımızıdı.* (Erd: 288)

‘Ne elbisemiz var idi, ne de ayakkabımız var idi.’

(2) *ayrı bir senet yoğumuzudu.* (Znc: 328)

‘Ayrı bir zanaatımız yok idi.’

Aşağıdaki örneklerde ise $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapıları aslında nispet ya’sı adıyla anılan $-ī$ (ع) takısının olduğu isimlere bağlanmıştır: *şikāriydi* (< *şikāriydi < *şikāri idi) ‘avcı idi’; *zerdūşiymiş* (< *zerdūşiymiş < *zerdūşī imiş) ‘Zerdüşçü imiş.’

(1) *adına owçu mensur diyerdiler. hūlase şikāriydi.* (Znc: 369)

‘Adına Avcı Mensur derlerdi. Kısaca avcı idi.’

(2) *o rūzgarın da merdumu zerdūşiymiş, İran da o zaman, zamanı zerdūşiymiş.* (Znc: 365)

‘O zamanın insanı Zerdüşçü imiş, İran da o zaman, (o) zaman Zerdüşçü imiş.’

Ünsüzle biten isimlerin sonunda Farsça $-ī$ (ع) takılarından örneksemeyle gelişen yapılar daha çok Güney Azerbaycan Türkçesi alanında kümelenmiştir. Bununla birlikte söz konusu yapılar, yine bu alanın doğal uzantıları durumunda olan Azerbaycan’ın Batı Grubu ağızları ile Irak Türk ağızlarında da kaydedilmiştir. Azerbaycan’ın Batı Grubu ağızlarında: *varıymış* ‘var imiş’, *yoğuydu* ‘yok idi’ (Rüstemov ve Şireliyev, 1967, s. 42); Irak Türk ağızlarında *varıydı* ‘var idi’, *yoğıydı* ‘yok idi’, *guşiymiş* ‘kuş imiş’ (Paşayev vd., 2004, s. 92). Bu bağlamda Irak Türk ağızlarının değerlendirildiği çalışmalarda onun Azerbaycan sahasının bir parçası olduğuna ve dil ilişkileri açısından da bilhassa söz dizimsel düzeyde güçlü bir şekilde Farsça özellikleri barındırdığına dikkat çekilmiştir (Bulut, 2000, s. 169).

Sonuç

Güney Azerbaycan Türkçesi ağızlarında $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapılarının eklendiği ünlüyle biten kimi isimler, esas itibarıyla Farsça $-ī$ (ع) takılarından örneksemeyle gelişmiştir. Ünlüyle biten isimlere örnekseme için temel teşkil eden $-ī$ (ع) takıları ise kaynakları bakımından farklıdır. Ünlüyle biten bu isimlerin bazıları, Farsçada belirli isimler ile belirsiz isimlerin sonunda kullanılan $-ī$ (ع) takılarından örnekseme yoluyla ortaya çıkmıştır: *adamıydı* (< *adamıydı < *adami idi < *adamī idi) ‘bir adam idi’ gibi. Bazı isimler ise Farsçada mastariyet ya’sı olarak adlandırılan $-ī$ (ع) takısından örneksemeyle oluşmuştur. Farsçanın mastariyet ya’sı, Türk dilinde

+LXX isimden isim yapma ekinin işlevini bildirmektedir. Bölge ağızlarında +LXX isimden isim yapma ekli isimlere $\bar{i}$ takısı örnekseme yoluyla tekrar eklenmiştir. Örnek: *cengelliyymiş* (< *cengelliyimiş < *cengelliyi imiş < *cengelligi imiş < *cengelî imiş) ‘ormanlık imiş’. $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapıları bir de *var* ‘var’ ve *yoh* ‘yok’ kelimelerinin iyelik ekli biçimlerinde kullanılmıştır. Yüklem durumundaki *var* ‘var’ ve *yoh* ‘yok’ kelimelerinin iyelik ekli biçimleri, Farsçanın “şahıs zamiri + isim + (*ne*)*dār* fiili + şahıs eki” kuruluşuna dayanmaktadır. Bu kullanım *varıydı* (< *varıydı < *varı idi) ‘...+(s)X var idi’ örneğinde gösterilebilir. $+(y)dX \sim +(y)mXş$ yapıları ayrıca nişpet ya’sı adıyla bilinen $\bar{i}$ (ع) takısının olduğu isimlere getirilmiştir: *zerdüşiymiş* (< *zerdüşiyimiş < *zerdüşî imiş) ‘Zerdüşçü imiş.’ gibi.

Çeviri Yazı İşaretleri ve Kısaltmalar

/è/	: kapalı /e/ ünlüsü
/ā/	: uzun /a/ ünlüsü
/ī/	: uzun /i/ ünlüsü
/ū/	: uzun /u/ ünlüsü
/ġ/	: art damak /g/ ünsüzü
/ħ/	: art damak /h/ ünsüzü
/ġ/	: art damak /k/ ünsüzü
/ŋ/	: damak /n/’si
>	: Bu şekle gider.
<	: Bu şekilden gelir.
/A/	: /a/, /e/
/I/	: /ı/, /i/
/X/	: /ı/, /i/, /u/, /ü/
/K/	: /k/, /k/
/G/	: /ġ/, /g/
EOT	: Eski Oğuz Türkçesi
Erd	: Erdebil/Halhal Ağzı, bk. Karini (2009).
Erd Şah	: Erdebil Şahsevenleri Ağzı, bk. Çam (2021).
Slm	: Salmas Ağzı, bk. Gökdağ (2006).
Tkn	: Tikantepe Ağzı, bk. Doğan (2012).
Urm	: Urmiye Ağzı, bk. Doğan (2020).
Znc	: Zencan Ağzı, bk. Rezaei (2015).

Kaynakça

- Ateş, A. (1976). *Farsça grameri*. Millî Eğitim Basımevi.
- Atıcı, A. (2018). İran Türk değişkelerindeki *var/yok + iyelik* yapısı üzerine eşzamanlı bir inceleme. *Türkbilgi*, 35, 165-180.
- Bangi, İ. (1971). *Farsça dil bilgisi (grameri)*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Boltabayev, S. (2019). Çağatayca Tefsir-i Hüseyinî (Mevahib-i Aliyye) tercümesi ve Farsça dil özellikleri üzerine. *Journal of Old Turkic Studies*, 3(2), 287-309.
- Bulut, C. (2000). Optative constructions in Iraqi Turkmen. *Turcologica* 46, 161-169.
- Çam, A. (2021). *Şahseven Türkçesi* [yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Doğan, T. (2012). Tikântepe ağzı üzerine. *Modern Türklük araştırmaları dergisi*, 9(1), 15-44.
- Doğan, T. (2020). *Urmiye ağzı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (2003a). Çağatayca *el kitabı* (Çev.: G. Karaağaç). Akçağ Yayınları. (aslı nüsha 1966 yılında yayımlanmıştır).
- Eckmann, J. (2003b). *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar* (Haz.: O. F. Sertkaya). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A grammar of old Turkic*. Brill.
- Ergin, M. (1971). *Azeri Türkçesi*. İstanbul.
- Gökdağ, B. A. (2006). *Salmas ağzı. Güney Azerbaycan Türkçesi üzerine bir inceleme*. Karam Yayınları.
- Karini, J. (2009). *Erdebil ili ağızları* [yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mehdi, R. (2015). *İran- Zencan bölgesi, Kaydar ve yöresi ağızları* [yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Paşayev, G. vd. (2004). *İrak Türkmen lehçesi*. Elm, Nurlan.
- Rüstemov, R. E. ve Şireliyev, M. Ş. (1967). *Azerbaycan dilinin Gerb Grubu dialekt ve şiveleri*, 1. Elm, Nurlan.
- Sarıkaya, M. (1998). *Güney Azerbaycan Türkçesi (fonetik-morfoloji-sentaks)* [yayımlanmamış doktora tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, T. (2010). *Orhon yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi*. Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, N. (2014). *Farsça dil bilgisi*. Kabalı Yayınları.

Extended Summary

In Turkish language knowledge, the substantive verb represents the verb in the form of *er-* in Old Turkish. The substantive verb *er-* was used in *er- ~ ir- ~ ê(r)-* forms in Eastern Turkish after the 13th century; In Western Turkish, it took the *i-* form with the reduction of the /r/ vocal and the conversion of /e/ to /i/. The verb *er-*, which actually means ‘to be, to exist’, has been used in places limited to a main verb feature since the first written texts; Apart from this, it is generally used as an auxiliary verb and as an element with only certain duties.

First of all, *er-*, which is understood to be a main verb, turned into an auxiliary verb at the beginning of the Old Turkish period. The substantive verb *er-* or auxiliary verb thus fulfilled two main functions together with the first texts of the Turkish language field. First, it enabled the formation of compound verbs with all kinds of nouns. In the second, the substantive verb *er-* came after an adjective-verb or an element conjugated with a modal suffix (the main verb) and made a compound conjugation. Unlike other main verbs, the substantive verb *i-* has only four conjugations: present tense, definite past tense, indefinite past tense, and conditional.

In South Azerbaijan Turkish dialects, only person expressing suffixes remained with the decrease of the *er-ür* structure in the broad (present) tense of the substantive verb *i-*. The seen past tense is formed by adding the *-dX* seen past tense suffix to the *i-* substantive verb. In conjugation, the substantive verb *i-* is usually not dropped after nouns ending in a consonant. It is characteristic that the substantive verb *i-* is dropped after nouns ending in a vowel. The past tense heard is made by adding the past tense suffix *-mXş* to the substantive verb *i-*. In South Azerbaijan Turkish dialects, the conjugation of the substantive verb *i-* with the past suffix is limited to the 3rd person. In the examples in the texts, it is dominant that the substantive verb *i-* is not dropped after nouns ending in a consonant. After the nouns ending in a vowel, the substantive verb *i-* is dropped. The conditional is based on the addition of the conditional suffix *-sA* to the substantive verb *i-*. In South Azerbaijan Turkish dialects, the conjugation of the substantive verb *i-* with the conditional suffix *-sA* is mentioned in the texts only in rare and stereotyped examples. Conditional statements in the texts are generally put forward in a similar way to institutions in Persian.

The structures described above in South Azerbaijani Turkish dialects can be explained by the functioning of the Turkish language in terms of introducing modal suffixes to the substantive verb *i-*, and thus, they are appropriate. However, there are *+(y)dX ~ +(y)mXş* structures that are widely used in these dialects and should be presented in a separate group. *+(y)dX ~ +(y)mXş* is relatively different from the structures used after vowel-ending nouns and appearing in a similar sequence. *+(y)dX ~ +(y)mXş* structures are used together with other structures known in regional dialects and do not have any functional difference.

+(y)dX ~ +(y)mXş structures are explained in some studies as the auxiliary sound /y/ is derived between the substantive verb *i-* and the modal suffixes (*-dX* and *-mXş*) after nouns ending in a consonant. However, the idea that the

auxiliary sound /y/ is derived between the substantive verb *i-* and modal suffixes after the consonant-ending nouns in these structures contradicts the functioning of the Turkish language. Namely, it is known that in Oghuz (except Turkmen Turkish and partly Khorasan Turkish) the auxiliary sound /y/ is used when adding vowel endings to words ending with a vowel, in order to avoid vowel clashes. According to this, the auxiliary sound /y/ is not necessary when adding $-dX$ and $-mX\mathcal{S}$ suffixes that start with a consonant to the substantive verb *i-*. In the Turkish language system, these suffixes can be directly linked to the substantive verb *i-*. Therefore, the usages in question should be explained in an order that conforms to the structural characteristics of the Turkish language. Considering the operational characteristics of the /y/ auxiliary sound in Oghuz, it is expected that there will be an element ending in a vowel in the nouns that take the $+(y)dX \sim +(y)mX\mathcal{S}$ structures and end in a consonant.

As noted above, $+X(y)dX \sim +X(y)mX\mathcal{S}$ structures are actually used for nouns ending in a vowel. However, these names ending in a vowel seem to have developed through analogy from Persian $-i$ (ع). On the other hand, the $-i$ (ع) suffixes on which the analogy is based are different in terms of their sources. Some of the nouns from which $+X(y)dX \sim +X(y)mX\mathcal{S}$ structures are brought, are formed by analogy with the $-i$ (ع) suffixes used at the end of definite nouns and indefinite nouns in Persian.

Some of the names that $+(y)dX \sim +(y)mX\mathcal{S}$ structures were brought were formed by analogy from Persian infinitive *ya*. The suffix $-i$ (ع), which is called infinitive *ya* in Persian, is used in the construction of nouns corresponding to the suffix $+lXK$ in the Turkish language. In the dialects of South Azerbaijan Turkish, the suffix $-i$ of Persian was brought back to the nouns with the addition of $+lXK$ nouns by analogy. The fact that $+lXK$ and $-i$ elements have the same function has also been decisive in this development that emerged with language relations.

$+(y)dX \sim +(y)mX\mathcal{S}$ structures were also brought into the possessive forms of the words *var* ‘present’ and *yoh* ‘absent’. The possessive forms of the predicate *var* ‘present’ and *yoh* ‘absent’ are formed by analogy from the Persian “personal pronoun + noun + *(ne)dār* verb + personal suffix”.

In some examples, $+(y)dX \sim +(y)mX\mathcal{S}$ structures are actually linked to names with the suffix $-i$ (ع), which is called relation *ya*: Like *zerdūşiyimiş* (< *zerdūşiyimiş < *zerdūşī imiş) ‘was Zoroastrian’.